

Additional information

Ecosystem services

Current scientific research and facilities

In 2003 Denmark launched the NOVANA programme. This programme forms the basis for future nature and water quality assessments in Denmark, and as such also supports the administration of the Ramsar site networks. NOVANA is an acronym that could be translated to English as NMWANA (New Monitoring programme for WAter quality and NAture), and aims at fulfilling the Danish obligations with regards to reporting conservation status of species and habitats covered by the EEC Birds and Habitats Directives annexes, as well as water quality and associated target species covered by the National 3rd Action Plan for the Aquatic Environment (Vandmiljøplan 3) as well as the EEC Water Framework Directive. The programme is described by Bijl et al. (2007). A first 'pre'-NOVANA assessment of the national conservation status of birds was published in 2003, and translated to English in 2006 (Pihl et al. 2006). National criteria for assessing favourable conservation status for the listed species and habitats were likewise published in 2003, and translated to English in 2007 (Søgaard et al. 2007), except for marine habitats, published solely in Danish (Dahl et al. 2005a). First assessments of reference conditions and development of Ecological Quality Objectives (EQOs) related to the Water Framework Directive were published in 2005-2006 (Dahl et al. 2005b, Petersen et al. 2006). Water bird monitoring programmes involves complete national mid-winter surveys every third year (e.g. Petersen et al. 2006b), and annual complete counts of selected species groups (e.g. swans, geese, dabbling ducks, rare breeding birds, e.g. e.g. Søgaard et al. 2006, 2007). The dabbling duck monitoring programme is built upon the much more comprehensive reserve monitoring programme from 1994-2001 (Clausen et al. 2004). Annual assessments of water quality are also available (latest summary report, Nordemann Jensen et al. 2010).

A joint trilateral monitoring programme TMAP is carried out by Denmark, Germany and The Netherlands, including among others monitoring of breeding, staging, and migrating birds, seals, mussels, phytoplankton, eelgrass, macroalgae, contaminants and nutrients, recreational activities, and the spatial extension of salt marshes, beaches and dunes and other general parameters such as coastal protection measures, flooding and land use.

Bibliographical references

Bijl, L. van der, Boutrup, S. & Nordemann Jensen, P. (ed.) (2007): NOVANA. Det nationale program for overvågning af vandmiljøet og naturen. Programbeskrivelse 2007-09 - del 2. Danmarks Miljøundersøgelser, Aarhus Universitet. - Faglig rapport fra DMU 615: 120 pp. <http://www2.dmu.dk/Pub/FR615.pdf>

Clausen, P., Bøgebjerg, E., Hounisen, J.P., Jørgensen, H.E. & Petersen, I.K. (2004): Reservatnetværk for trækkende vandfugle. En gennemgang af udvalgte arters antal og fordeling i Danmark 1994-2001. Danmarks Miljøundersøgelser. - Faglig rapport fra DMU 490: 144 pp. http://www2.dmu.dk/1_viden/2_Publikationer/3_fagrapporter/rapporter/FR490.PDF

Clausen, P. & Kahlert, J. (Eds.) 2010: Ynglefugle i Tøndermarsken og Margrethe Kog 1975-2009. En analyse af udviklingen i fuglenes antal og fordeling med anbefalinger til forvaltningstiltag. Danmarks Miljøundersøgelser, Aarhus Universitet. - Faglig rapport fra DMU nr. 778, 206 s. <http://www2.dmu.dk/pub/fr778.pdf>

Dahl, K., Petersen, J.K., Josefson, A.B., Dahllöf, I. & Søgaard, B. (2005a): Kriterier for gunstig bevaringsstatus for EF- habitatdirektivets 8 marine naturtyper. Danmarks Miljøundersøgelser. - Faglig

rapport fra DMU 549: 39 pp.

http://www2.dmu.dk/1_viden/2_Publikationer/3_fagrapporter/rapporter/FR549.PDF

Dahl, K.(ed.), Andersen, J.H.(ed.), Riemann, B.(ed.), Carstensen, J., Christiansen, T., Krause-Jensen, D., Josefson, A.B., Larsen, M.M., Petersen, J.K., Rasmussen, M.B. & Strand, J. (2005): Redskaber til vurdering af miljø- og naturkvalitet i de danske farvande. Typeinddeling, udvalgte indikatorer og eksempler på klassifikation. Danmarks Miljøundersøgelser. - Faglig rapport fra DMU 535: 158 pp.

DMU (2007). *Den danske rødliste / Fagdatacenter for Biodiversitet og Terrestrisk Natur (B-FDC)*. - *Danmarks Miljøundersøgelser*, [2004]. <http://redlist.dmu.dk>. Accessed 1 March 2008.

Elmeros, M., Hammershøj, M., Madsen, A.B. & Sjøgaard, B. (2006): Recovery of the Otter *Lutra lutra* in Denmark monitored by field surveys and collection of carcasses. - *Hystrix It. J. Mamm (n.s.)* 17 (1): 17-28.

Freyhof, J. & Kottelat, M. 2008. *Coregonus oxyrinchus*. In: IUCN 2011. IUCN Red List of Threatened Species. Version 2011.2.

www.iucnredlist.org. Downloaded on 31 May 2012.

Grell, M.B. (1998): *Fuglenes Danmark*. – Dansk Ornitologisk Forening, Gads Forlag, Copenhagen. 825 pp.

Hansen, M.M., Fraser, D.J., Als, T.D. & Mensberg, K.-L. (2008): Reproductive isolation, evolutionary distinctiveness and setting conservation priorities: The case of European lake whitefish and the endangered North Sea houting (*Coregonus* spp.). *BMC Evolutionary Biology* 2008, 8:137

<http://www.biomedcentral.com/1471-2148/8/137>

IUCN (2007): 2007 IUCN Red List of Threatened Species. <http://www.iucnredlist.org/> Accessed 5 March 2008.

Laursen, K. & Thorup, O. (2009): Breeding birds in the Danish Wadden Sea Region 1983-2006, assessment of SPAs. - *Dansk Orn. Foren. Tidsskr.* 103 (2009): 77-92.

http://www.dof.dk/sider/images/stories/publikationer/doft/dokumenter/DOFT2009/nr3/waddensea_doft_03_09_77-92.pdf

Laursen, K., Blew, J., Eskildsen, Günther, K., Hälterlein, B., Kleefstra, R., Lüerßen, G., Potel, P., Schrader, S. (2010): Migratory Waterbirds in the Wadden Sea 1987- 2008. Trend, Phenology, Distribution and Climate Aspects. - *Wadden Sea Ecosystem No.*

30. Common Wadden Sea Secretariat, Wilhelmshaven, Germany. <http://www.waddensea-secretariat.org/TMAP/Migratory%20Birds/reports/30%20migb%201987-2008/WSE%20No.30%20Migratory%20Waterbirds%20in%20the%20Wadden%20Sea%201987-2008%20LQ.pdf>

Madsen, J., Pihl, S. & Clausen, P. (1998): Establishing a Reserve Network for Waterfowl in Denmark. A Biological Evaluation of Needs and Consequences. - *Biological Conservation* 85: 241-255.

[http://dx.doi.org/10.1016/S0006-3207\(97\)00172-9](http://dx.doi.org/10.1016/S0006-3207(97)00172-9)

Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen (1996): EF-fuglebeskyttelsesområder og Ramsarområder. Kort og områdebeskrivelser, status 1995. [With an English summary](*national report on delineation of and species found within the Danish SPA and Ramsar site network*). 273 pp.

Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen (1999): Birds of Danish SPAs – trends in occurrence. (*national report on the status of species found within the Danish SPA and Ramsar site network*). 119 pp.

<http://www.sns.dk/natur/netpub/birds/helepubl.pdf>

Naturstyrelsen 2011a: Natura 2000-plan 2010-2015. Natura 2000-område nr. 89 Vadehavet. Delplan for: Habitatområde H78, H86 og H90 Fuglebeskyttelsesområde F57. - Miljøministeriet, Naturstyrelsen. All Natura 2000 plans are available at:

http://www.naturstyrelsen.dk/Naturbeskyttelse/Natura2000/Natura_2000_planer/Se_Planerne/

Naturstyrelsen 2011b: Natura 2000-plan 2010-2015. Natura 2000-område nr. 89 Vadehavet. Delplan for: Fuglebeskyttelsesområde F49 Engarealer ved Ho Bugt. - Miljøministeriet, Naturstyrelsen. All Natura 2000 plans are available at:

http://www.naturstyrelsen.dk/Naturbeskyttelse/Natura2000/Natura_2000_planer/Se_Planerne/

Naturstyrelsen 2011c: Natura 2000-plan 2010-2015. Natura 2000-område nr. 89 Vadehavet. Delplan for: Fuglebeskyttelsesområde F51 Ribe Holme og enge ved Ribe Å og Kongeåen. - Miljøministeriet, Naturstyrelsen. All Natura 2000 plans are available at:

http://www.naturstyrelsen.dk/Naturbeskyttelse/Natura2000/Natura_2000_planer/Se_Planerne/

Naturstyrelsen 2011d: Natura 2000-plan 2010-2015. Natura 2000-område nr. 89 Vadehavet. Delplan for: Fuglebeskyttelsesområde F52 Mandø. - Miljøministeriet, Naturstyrelsen. All Natura 2000 plans are available at: http://www.naturstyrelsen.dk/Naturbeskyttelse/Natura2000/Natura_2000_planer/Se_Planerne/

Naturstyrelsen 2011e: Natura 2000-plan 2010-2015. Natura 2000-område nr. 89 Vadehavet. Delplan for: EF- fuglebeskyttelsesområde F53 Fanø. Miljøministeriet, Naturstyrelsen. All Natura 2000 plans are available at: http://www.naturstyrelsen.dk/Naturbeskyttelse/Natura2000/Natura_2000_planer/Se_Planerne/

Naturstyrelsen 2011f: Natura 2000-område nr. 89 Vadehavet. Delplan for: EF-fuglebeskyttelsesområde F55 Skallingen og Langli.- Miljøministeriet, Naturstyrelsen. All Natura 2000 plans are available at:

http://www.naturstyrelsen.dk/Naturbeskyttelse/Natura2000/Natura_2000_planer/Se_Planerne/

Naturstyrelsen 2011g: Natura 2000-område nr. 89 Vadehavet. Delplan for: Fuglebeskyttelsesområde F60 Vidåen, Tøndermarsken og Saltvandssøen. - Miljøministeriet, Naturstyrelsen. All Natura 2000 plans are available at: http://www.naturstyrelsen.dk/Naturbeskyttelse/Natura2000/Natura_2000_planer/Se_Planerne/

Naturstyrelsen 2011h: Natura 2000-område nr. 89 Vadehavet. Delplan for: Fuglebeskyttelsesområde F65 Rømmø.

- Miljøministeriet, Naturstyrelsen. All Natura 2000 plans are available at:

http://www.naturstyrelsen.dk/Naturbeskyttelse/Natura2000/Natura_2000_planer/Se_Planerne/

Naturstyrelsen 2011i: Natura 2000-område nr. 89 Vadehavet. Delplan for: EF-Fuglebeskyttelsesområde F67 Ballum Enge, Husum Enge og Kamper Strandenge. - Miljøministeriet, Naturstyrelsen. All Natura 2000 plans are available at:

http://www.naturstyrelsen.dk/Naturbeskyttelse/Natura2000/Natura_2000_planer/Se_Planerne/

Naturstyrelsen 2011j: Vandplan 2010-2015, Vadehavet, Hovedvandopland 1.10. Vanddistrikt: Jylland og Fyn. - Miljøministeriet, Naturstyrelsen. All river basin management plans are available at:

http://www.naturstyrelsen.dk/Vandet/Vandplaner/Se_vandplanerne/

Naturstyrelsen 2011k: Vandplan 2010-2015, Vidå - Kruså, Hovedvandopland 4.1 Vanddistrikt: 4 Internationale vanddistrikt. - Miljøministeriet, Naturstyrelsen. All river basin management plans are available at: http://www.naturstyrelsen.dk/Vandet/Vandplaner/Se_vandplanerne/

Nordemann Jensen, P., Boutrup, S., Bijl, L. van der, Svendsen, L.M., Grant, R., Wiberg-Larsen, P., Jørgensen, T.B., Ellermann, T., Hjorth, M., Josefson, A.B., Bruus, M., Søgård, B., Thorling, L. &

Dahlgren, K. 2010: Vandmiljø og Natur 2008. NOVANA. Tilstand og udvikling. Danmarks Miljøundersøgelser, Aarhus Universitet. 106 s. – Faglig rapport fra DMU nr. 767.
<http://www2.dmu.dk/Pub/FR767.pdf>

Petersen, J.K., Andersen, J.H., Dahl, K., Hansen, O.S., Josefson, A.B., Karlsson, J., Loo, L.-O., Magnusson, J., Moy, F. & Nilsson, P. (2006a): Reference conditions and EQOs for aquatic vegetation and macrozoobenthos. Copenhagen: Nordic Council of Ministers. - TemaNord 2006:510 : 138 pp.

Petersen, I.K., Pihl, S., Hounisen, J.P., Holm, T.E., Clausen, P., Therkildsen, O.R. & Christensen, T.K. (2006b): Landsdækkende optælling af vandfugle januar-februar 2004. Danmarks Miljøundersøgelser. - Faglig rapport fra DMU 606: 76 pp. <http://www2.dmu.dk/Pub/FR606.pdf>

Pihl, S., Clausen, P., Laursen, K., Madsen, J. & Bregnballe, T. (2006): Conservation status of bird species in Denmark covered by the EU Wild Birds Directive. National Environmental Research Institute. - NERI Technical Report 570: 128 pp. <http://www2.dmu.dk/Pub/FR570.pdf>

Stoltze, M. & Pihl, S. (1998): RØDLISTE 1997 over planter og dyr i Danmark. - Miljø- og Energiministeriet 1998, Danmarks Miljøundersøgelser og Skov- og Naturstyrelsen. <http://www.sns.dk/1pdf/rodllis.pdf>

Søgaard, B., Pihl, S. & Wind, P. (2006): NOVANA Arter 2004-2005. Danmarks Miljøundersøgelser. - Faglig rapport fra DMU 582: 148 pp.
http://www2.dmu.dk/1_viden/2_Publikationer/3_fagrapporter/rapporter/FR582.pdf

Søgaard, B., Skov, F., Pihl, S., Nygaard, B., Laursen, K., Fredshavn, J.R., Ejrnæs, R., Clausen, P., Bregnballe, T., Madsen, J., Baattrup-Pedersen, A., Lauridsen, T.L., Søndergaard, M., Aude, E., Riis-Nielsen, T., Buttenschøn, R.M., Møller, P. & Nielsen, K.E. (2007): Criteria for favourable conservation status in Denmark. - Natural habitat types and species covered by the EEC Habitats Directive and birds covered by the EEC Birds Directive. National Environmental Research Institute, University of Aarhus. - NERI Technical Report 647: 92 pp.
<http://www2.dmu.dk/Pub/FR647.pdf>

Søgaard, B., Pihl, S. & Wind, P. (2007): Arter 2006. NOVANA. Danmarks Miljøundersøgelser, Aarhus Universitet. - Faglig rapport fra DMU 644: 88 pp. <http://www2.dmu.dk/Pub/FR644.pdf>

Thorup, O. & K. Laursen (2008): Status of breeding Oystercatcher *Haematopus ostralegus*, Lapwing *Vanellus vanellus*, Black-tailed Godwit *Limosa limosa*, and Redshank *Tringa totanus* in the Danish Wadden Sea in 2006. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 102: 255-